

A song of ascents, by David. Had not HASHEM been with us — let Israel declare it now! ² Had not HASHEM been with us when men rose up against us, ³ then they would have swallowed us alive, when their anger was kindled against us. ⁴ Then the waters would have inundated us; the current would have surged across our soul. ⁵ Then they would have surged across our soul — the treacherous waters. ⁶ Blessed is HASHEM, Who did not present us as prey for their teeth. ⁷ Our soul escaped like a bird from the hunters' snare; the snare broke and we escaped. ⁸ Our help is through the Name of HASHEM, Maker of heaven and earth.

11

ואודות גלות ישמעאל, מצאתי גם בבעל הטורים, ושם מסיף שפילת ישמעאל מובילה אותנו לביאת המשיח ואחרית הימים, וז"ל: כתוב 'וישכנו מחילה עד שור אשר על פני מצרים באכה אשורה על פני כל אחיו נפל' (בראשית כה-יח). על פני כל אחיו נפל. וסמין ליה ואלה תולדות יצחק. לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים (י"ש ח"א רמז עט), אז יצמח בן דוד שהוא מתולדות יצחק, עכ"ל.

א' הרי לן מדברי הר"ח, שאין לנו שום עצה אחרת לבטל גזירותיהם הרעות של ישמעאל באחרית הימים אלא על ידי זה שבטחים בה' להושיענו מרעתם, מבלי לקוות לשום כוח אחר כלל וכלל. וא"כ אנחנו לא נדע מה נעשה, ואין לנו תקוה אחרת זולתי שנבטח בכחו הגדול ית' שיושיענו מידם, וז"ש עזרנו בשם ה'.

12

78 INFINITY OF TORAH

Ri Zweisig

As we will explain in Parshas Chayei Sarah,⁵⁷ Yishmael, too, did not rob for the purpose of monetary gain. Yishmael is described as a *pere adam*, a "wild man," but greed and a desire for profit are part of the normal human condition. A "wild man," unlike an ordinary person, robs not for the sake of lining his own pockets, but simply to torment his victims. When Rashi states that Yishmael was a "bandit," that means that he harassed and robbed from others purely to antagonize them. Therefore, others did the same to him. As Rashi explains, the

114

בביאור המיוחס לר"ס ג לספר דניאל נאמר כי מלכות אדום תתפצל לעשר מלכויות כנגד עשר אצבעות. עשר המלכויות מחולקות בין עשירי וישמעאל, ואכן, חציין של האצבעות עשויות ברזל שהוא סימלה של אדום, ואילו חציין האחר מחוסר אלו ישמעאל עשויים לעפר רגליהם. כמו שאמרו חז"ל על הפס' 'ורחצו רגליכם'.

מעתה מובן מדוע נקראת התקופה האחרונה לפני ביאת המשיח "עקבתא דמשיחא" על שם העקב. דכאמור גלות ישמעאל נמצאת בחלומה של נבוכדנצר באצבעות הרגלים, וגלות ישמעאל תהיה בעקב, עקב הוא סוף תקופת אחרית הימים [ואדום יכרתו ברית עם ישמעאל כמבואר בהמשך].

אדום וישמעאל

15

ראינו כי מלכות אדום מתחלקת בסוף ימיה לשתי מלכויות שמשקלן שווה. "עשר אצבעות חלקן של ברזל וחלקן של נחושת. מדוע אם כך נחשבות בכל זאת לאחת?"

במשך כל הדורות יש לעם ישראל שני מאבקים: מאבק אחד נגד ישמעאל ומאבק שני נגד עשירי. ישמעאל ועשירי, שניהם טוענים כי ברית האלוקים נכרתה עימם. ישמעאל טוען, כי הברית נכרתה דווקא בינו לבין האלוקים, מכיוון שהוא זה שנעקד על גבי המזבח ולא יצחק (כך נאמר במפורש בקוראן ועושים הם זכר לזה חג שנקרא 'עיד אל פיטרי' חג הקרבן עפ"ל).

ואם נעמיק בדבר נראה כי שורש שנאת בני ישמעאל אלינו התחילה עוד הרבה קודם מפני שהגר חשבה שהיא נעשית הגבירה במקום שרה, ורק היא ילדה לאברהם, כדאיתא בספורנו פרשת וירא (כא. ט) שחשבה שמאבימלך נתעברה שרה, וכך מסרה לישמעאל בנה.

וכיון שכן חושבים הישמעאלים שרק הם נחשבים זרע אברהם לכל העניינים, ולדעתם אין אנחנו בני אברהם כלל, ולפי זה מובן שפיר אמאי רוצים הם לבלוע אותנו חיים ולאבדנו מן המציאות לגמרי, כי אין להם מלחמה עם הקב"ה, ואדרבה הם מאמינים בהקב"ה, אלא שטוענים הם שאין אנחנו זרע אברהם, ועל כן רוצים הם לאבדנו מן המציאות, שלא ישאר לנו זכר בעולם כלל, כדבר הבלוע שאין מציאותו נודעת.

בן דברים נפלאים אודות גלות ישמעאל מצאתי כתוב בספר 'עץ הדעת טוב' להר"ח

ז"ל (על תהלים קדר-א) וז"ל: "שיר המעלות לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל, בקום עלינו אדם". כבר ידעת כי הגלויות אינם אלא ד', אבל עוד עתידין ישראל להיות באחרית הימים בגלות ישמעאל, אמר כי ישמעאל להיותו בן אברהם ונימול נקרא פרא אדם ולא אדם גמור, מפני שמל ולא פרע. אבל שאר ד' הגלויות הן משולות אל החיות כנז' בס' דניאל. והנה דוד ע"ה נתנבא ברוח הקודש במזמור זה, כל מה שישאל עתידין להיות בגלות הנו. והנה בהיות ישראל בגלויות הארבעה הם עתידין לומר לולי ה' שהיה לנו נא. כלומר עתה בדי גלויות אלו היינו אוברין לגמרי כמ"ש אחר כך אזי חיים בלעונו וכו', וסרס את המקרא כאילו אמר יאמר ישראל לולי ה' שהיה לנו נא. ו"ל עתה באלו הדי מלכויות. אבל יש עוד גלות המישי אחרון מכולם, והוא גלות ישמעאל הנקרא פרא אדם כנ"ל ואינו נמשל אל החיות, ואז יאמרו ישראל באופן אחר. והוא לולא ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם. כי להיותו אדם לסיבת היותו בן אברהם ויש לו זכות אבות כמו שמצינו שאמר 'לו ישמעאל יחיה לפניך' (בראשית יז-יח), וגם יש לו זכות המילה, כי גם לסיבה זו נקרא אדם, ולכן גלותו תקיפה משאר ד' מלכויות, וכמ"ש חז"ל כי לכן נקרא ישמעאל על שעתידין ישראל לצעוק צעקות גדולות בימי גלותו ואז ישמעם קל ויענם.

ולפי שאר האומות תמיד היתה בהם ממשלה על שאר אומות, ולא כן ישמעאל שתמיד היו ערבים שוכני אהלים ומדברות ואין להם עסק עם זולתם. אלא נמשלים ללסטים היוצאים ומקפחים בני אדם וחוזרין לאהליהם, וכמ"ש 'והוא יהיה פרא אדם ידן בכל' וכו', ואחר כך עתידין למלוך על העולם ועל ישראל, לז"א בקום עלינו, ע"ד מה שנתבאר בספר הוזהר על הפסוק 'ויקם מלך חדש', דבקדמיתא הוה שפיל מכל אומיא והשתא קם למלוכה. וביאר את אשר אמרו אז ישראל בגלות ישמעאל שקם הערבי ההוא נביאם משפלות גדול לרום מעלות כנודע. וזה אשר אמרו אז 'לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם' שהוא ישמעאל, 'אזי חיים בלעונו' וכו', כלומר אזי בזמן זה הגלות הה' הוא משונה מכל מה שעבר. כי אז חיים היו רוצים לבלוע אותנו על דרך 'ותבלען השבלים וכו' ולא נודע כי באו אל קרבנה' וכו', כי ח"ו בחרות אפם בנו רצונם למחות שם ישראל מתחת השמים כדמיון הדבר הבלוע שאין מציאותו נודע כלל וכאילו לא היה כנז'. אשר 'אזי חיים שטפנונו' וכו' (תהלים קדר-ד), כי גלותם יותר קל, והיינו אז דומים למי ששטפוהו המים גופו קיים ולא נבלע לגמרי. כי אז המחלה והכאב לא עבר אלא על נפשנו ולא על הגוף, מה שאין כן בגלות ישמעאל אשר בלעונו חיים בהיותנו בגוף ונפש מחוברים יחד.

96

מה שאין כן בגלות ישמעאל שעתידין להצר את ישראל צרות קשות ומשונות לא נראו כמותם, כנ"ל בשם רז"ל שלכן נקרא שמו 'ישמעאל'. ואם כן אנחנו לא נדע מה נעשה, ואין לנו תקוה אחרת זולתי שנבטח בכחו הגדול ית' שיושיענו מידם, וז"ש עזרנו בשם ה' וכו', כלומר, סיבת בטחוננו בו ית' הוא לפי שהוא אשר עשה את השמים ואת הארץ, ונודע כי לא בראם אלא בשביל ישראל שיקיימו את התורה כמ"ש רז"ל על 'בראשית ברא' וכו' בשביל התורה שנקראת ראשית, ובשביל ישראל שנקראו ראשית. וכמ"ש 'אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ וכו'. וא"כ מוכרח הוא שיעזרנו מידם ויגאלנו גאולה שלימה העתידה במהרה כדי שיהיה קיום לשמים ולארץ כנזכר, כי אין להם קיום זולתי ע"י ישראל, עכ"ל.

תוכו רצוף אהבה 5 אהרן 18

13

חלום נבוכדנצר

מתואר בדניאל (פרק ב) כי נבוכדנצר מלך בבל חלם חלום ודניאל פתר לו וגילה את משמעותו.

בחלומה, והנה צלם ענק דמות אדם לו המחולק לארבעה חלקים. ראש של זהב, צוואר של כסף, גוף של נחושת, רגלים של ברזל ועשר אצבעות חלקן של ברזל וחלקן של חרס.

פתרון החלום

החלום בא לומר לנבוכדנצר את אשר יקרה באחרית הימים, וזה פתרונו:

ראש של זהב - מלכות בבל

צוואר של כסף - מלכות פרס

גוף של נחושת - מלכות יון

רגלים של ברזל - מלכות אדום

"עשר אצבעות חלקן של חרס וחלקן של ברזל"

6. AND SARAI DEALT HARSHLY WITH HER, SO SHE FLED FROM HER.

[Was Sarai justified in her treatment of Hagar? Ramban states his opinion:]

וגם אברהם ושרה אָמְנוּ בְּעֵינֵי הַנְּחָה וְשָׁמַע ה' אֶל עֲנִיָּהּ וְנָמַן - אֲבָרָהָם בְּהִנְיֹוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן

God therefore "heard her prayer" (v. 11) and gave her a son who would be a wild-ass of a man (v. 12),¹⁶ to oppress the descendants of Abraham and Sarah with all sorts of oppression - measure for measure.^{16a}

9. RETURN TO YOUR MISTRESS, AND SUBMIT YOURSELF TO HER DOMINATION.

[Why did the angel tell her to go back? This is especially mystifying. Ramban stated earlier (v. 6) that Sarah and Abraham sinned in oppressing Hagar. Why then would the angel suggest to return to that situation?^{16b} (Pnei Yerushalayim).]

[The angel] commanded her to go back and to accept upon herself the dominion of her mistress.^{16c} This is an allusion that [Hagar] would never gain freedom from her, for the

20 311

בישוב הדברים נראה להקדים את דברי הרמב"ן (ט"ו) וז"ל, חטאה אמנו בעניי הזה, וגם אברהם בהניחו לעשות כן, ושמע ה' אל ענייה ונתן לה בן שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני העניי עכ"ל. הרי שהפראות של ישמעאל היתה הבשורה לשכך את צערה של הגר, שעל ידי כך תוכל לנקום באברהם ושרה, כי ישמעאל ינצל את פראותו כדי להתעלל בזרע אברהם.

נכון לציין, ש"הוא יהיה פרא אדם" היתה בשורה טובה להגר, אך ורק משום שעל ידי כך יוכל להציק לבני אברהם, באופן שנמצא שכדאי לה לגדל פרא אדם על כל הצער הטבעי שיש לאם מכר, אם על ידי כך תשיג את נקמתה בשרה. וכן אנו רואים כיום, איך שבנות ישמעאל שולחות את בניהן לפיגועי התאבדות מתוך שמחה וצהלה. שזה להם לאבד פרי בטנם, אם בד בבד יוכלו להרוג ולהשמיד ביהודים, וכך יש לבאר את תפלת אברהם (י"ז-י"ח) "לו ישמעאל יהיה לפניך", הלא היא שהיה לו רצון לחיות במקום ליהרג ולהרוג. הרבה יותר קל להלחם עם אויב שיש לו רצון לחיות.

לתת פרשת לך לך עליון קצט

ביאר הגה"צ דבי דניאל מובשוביץ זצ"ל מנהל התלמוד תורה דקלם שחטאה של הגר היה "קלות" וכנאמר "ותקל גבירתה מעליה", לפיכך נענשה שתוליד בן פרא אדם שענינו קלות, לכן גם אמר לה המלאך "שובי אל גבירתך והתעני תחת ידה" שעל ידי זה יתכפר לך חטא הקלות, ולמרות שאת הפרא

אדם של ישמעאל כבר היא לא תוכל לעצור, אבל על ידי שתתענה הוא יהיה קצת פחות פרא אדם, לכן זכתה ששב ישמעאל בתשובה.

הקשה על כך תלמידו הגה"צ רבי נתן מאיר ווכטפויגל זצ"ל מדברי הרמב"ן בהם מבואר ששרה אמנו חטאה בכך שענינה את הגר ולפיכך אנו סובלים עד היום מישמעאל. ולכאורה קשה הלא המלאך אמר לה בשליחות הקב"ה - "שובי אל גבירתך והתעני תחת ידה", אם כן שרה עשתה רצון השי"ת? אלא צריך לומר שלמרות שבוודאי עשתה לשם שמים, אבל כנראה היתה טענה דקה שבדקה שהתערב בעיניו משהו שבמשהו שלא לשם שמים.

22

16. Ramban is consistent with his own interpretation of wild-ass of a man; see below, v. 12. 16a. Haamek Davar here defends Sarai's treatment of Hagar. He cites the Midrash (beginning of Chayei Sarah) which he explains thus: Sarai, being a righteous prophetess, was a representative of God to the people of her time. Hagar's disrespectfulness toward Sarai was taken by Sarai as an affront to God. Sarai therefore reprimanded her by dealing harshly with her.

והנה כתוב להלן (כ"ה-ט') "ויקברו אותו וישמעאל בניו". וכתב ה"משך חכמה" ז"ל: ויקברו אותו וישמעאל - (ב"ב ט"ז): ומדאדברי שמע מינה עשה תשובה, פירוש דהטעם משום דהוא היה בן הגבירה אבל חטא של ישמעאל היה כי מצחק היה על המשתה שמאבימלך נתעברה כפי הספורנו לכן תשובתה היתה שהודה שיצחק בן הגבירה מאברהם והי' מאמין לקול המלאך ששמע כמו שדרשו (בראשית רבה מ"ה-ט"ט) ע"פ "והוא אחירי" זה ישמעאל עכ"ל.

וכן משמע מפרש"י שם בשם המדרש ז"ל: יצחק וישמעאל - (ב"ר) מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליק את יצחק לפניו והיא "שיבה טובה" שנאמר באברהם עכ"ל.

ולפי דברי המשך חכמה' חזר בו ישמעאל בסוף ימיו והודה לזה שיצחק היה בן לאברהם אבינו.

אמנם אע"פ שישמעאל עצמו עשה תשובה, והודה שיצחק הוא בנו של אברהם, אבל בניו ובניהם של ישמעאל אחירי אחזו בשיטת ישמעאל קודם שעשה תשובה, שמאבימלך נתעברה שרה. (ע"פ "אהל משה")

ועשיו טוען לעומתנו, כי אמנם הקב"ה כרת ברית עולם בינו לבין עם ישראל אך מאחר שעם ישראל לא הלך אחר משיחם ישוע, נכרתה ברית חדשה בביכול, בינם לבין האלוקים, ומאז עזב האלוקים את עם היהודים. עפ"ל

חיבור בין ישמעאל לעשיו - אסון!

סוגיה זו היא תמצית ויסוד המאבק. כל זמן שהמאבק של עם ישראל משיך להיות עם כל אחד מהם בנפרד, הסיכוי לנצח הוא שפיר. כך היה גם עם אבותינו במאבק בין יצחק לישמעאל - ישמעאל נזרק מביתו של אברהם ויצחק הוא זה שהמשיך את מורשת אברהם, וכך גם במאבק עם עשיו - יעקב לאחר מאבק עיקש, נטל את הבכורה ואף את הברכות.

אך כאשר עשיו וישמעאל חברו יחדיו, נצרך יעקב אבינו ע"ה לצאת מיד לחרו, כנאמר: "ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה" (בראשית כח, י) חז"ל מסבירים כי על כן נסמכה פרשת ויצא לסוף פרשת תולדות, שהרי סיום פרשת תולדות הוא "וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל". שעשיו נשא את בת ישמעאל לאישה, ומיד - "ויצא יעקב".

"ואנחנו בשם ה' אלוקינו נזכיר"

הגאון מוילנא מגלה בספרו "אדרת אליהו" כי שבעים אומות העולם נחלקות לשתי קבוצות, אשר כל אחת מהן מונה 35 אומות. עשיו עומד בראש הקבוצה האחת, וישמעאל בראשה של הקבוצה השנייה. ענין זה רמזו בפסוק בתהילים: "אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלוקינו נזכיר" (כ"ח). המילה "אלה" מתחלקת לשניים: האות א' בראש המילה מציינת את הראש, הלוא הוא עשיו. האותיות 'לה' בסיום המילה מציינות את 35 האומות. המילה "ברכב" רומזת כי המדינות שבשליטת צאצאיו של עשיו מתאפיינות בתעשייה ובפיתוח הציוויליזציה המערבית.

המילים "ואלה בסוסים" רומזות לקבוצת האומות השנייה. במילה "ואלה" א' - הינו ראשה של הקבוצה, שהוא ישמעאל, והאותיות 'לה' מציינות את 35 האומות אשר תחתיו. המילה "בסוסים" מאפיינת לדעת הגאון את אורח החיים הפרימיטיבי והשבטי של בני ישמעאל, אשר אין בקרבם כל תעשייה ופיתוח לקידום האנושות. לא תרופות ולא מכונות גם הפצצות שלהם פרימיטיביות עמוד של תמרור משתמשים בו לצורך פצצות...

אם כן, פסוק זה מדבר על איחוד זה ממש, האיחוד בין ישמעאל לעשיו. ומסיים הפסוק ואומר כי כאשר שתי האומות האלו מתחברות, לא נותר דבר לעשות, מלבד "ואנחנו בשם ה' אלוקינו נזכיר".

6 **ותענה** ענה: to answer someone, or to be dependent on someone. The common denominator of these two meanings: a state of being, or a gesture, caused by someone else. ענה: to make someone feel his dependence.

* This was the condition on which the fulfillment of Sarah's intention depended — that Hagar should remain subservient to her; Hagar must remain "Sarah's maidservant" even as Avraham's wife and the mother of his child. Only thus could the expected child become Sarah's child — removed from Hagar's influence.

ותענה: she made her constantly aware of this dependent relationship. But Sarah wished to attain the impossible. Avraham's wife and the mother of his child cannot be a maidservant. Avraham's proximity and spirit shatter the spirit of servitude, awaken the feeling of human dignity and the aspiration for freedom, and break the chains of slavery. Hagar could no longer tolerate being a maidservant.

32

מפני שרי גברתי: I can, or I will, no longer be a servant.

9 These are three separate statements: The first expresses a condition; the * second, a promise; the third, a mission and its favorable outcome.

"Return of your own free will, and submit to Sarah of your own free will." This sacrifice is a condition for what is to follow. Recognize of your own free will — Sarah's supremacy. This recognition will leave its impression on your child, and he will grow up under Sarah's educational influence.

Hagar does not return.

10 "In return for this sacrifice on your part, your offspring will increase greatly, and they will be too many to count."

Hagar does not return.

12 "Your descendants will be the freest of all mankind." This, finally, is sufficient for Hagar. Under these terms she is ready to submit.

But the fundamental idea that she is to instill in her son — and which is to make him free — is implicit in the name ישמעאל: God watches over every person, whether active or passive. He not only sees, but also hears; He weighs and judges not only deeds and situations, but also words and emotions.

שמע עני. Nowhere else do we find עני as the object of שמע; rather, we find it as the object of ראה. A person's suffering can be seen. But Sarah had not treated Hagar cruelly; Sarah's words alone had reminded Hagar of her dependence, and she felt this dependence. Hagar's suffering was spiritual. Only one who listened could hear her suffering.

He will not be an אדם פרא; he will be פרא אדם, the פרא among mankind. (פרא, פרה, פרא, פרע, פרח) — all these are various nuances

of one basic idea: to win freedom and become a free person. פרא, especially, denotes being free from the yoke of man and from the constraints of the city. Thus: יִרְמְיָהוּ לְפִד מִן־בָּרָר [Yirmeyahu 2:24] — a wild animal, which cannot tolerate the constraints of the city.) Your descendants will be free men, who will not bear the yoke of man or the constraints of the city. This one word, פרא, describes the social character of the Ishmaelites.

34a

The story of the genesis of the Ishmaelite nation contains all the elements of the Ishmaelite character, which later emerged from potentiality into actuality. Cham's sensuality, Hagar's thirst for freedom, Avraham's spirit — these are the basic threads from which the Arab national character was woven.

The Arab nation, descended from Avraham and Hagar, is one-sidedly Jewish.

שתי צדיק. אבל הגר לא זכתה לבן נוסף שירש את הארץ. כי מאם כזאת אין כל תקוה שיצא בן צדיק. מטבע הדברים שמאם כזאת יצא רשע. אם שאינה נבהלת מכן רשע ואין הדבר הזה גורם לה צער כלשהו, לא תצליח לגדל בן שהוא טוב. וגם אם לא יהיה הבן השני רשע כישמעאל, לא יהיה גם צדיק כיצחק. היה צורך על כן ששרה בת מאה שנה תפקד בורע כדי שיהיה לאברהם יורש שהירושה הולמת אותו. מהגר לא יכול היה לצאת יורש כזה.

וכך נבין למה מצא המלאך לנכון ל"בשר" להגר, והוא יהיה פרא אדם. מלאך זה שבא לנחמה בעת צרתה ואמר לה: "הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב" (שם טו, י). מה לו ולבשורות רעות? האם לא היה לצרה בשעתה. כשישמעאל יגדל תראה אמו בעצמה. מה הוא ומה מעשיו. למה לצער אותה בטרם עת? אלא ידע מלאך זה שהגר לא תצטרך הרבה משמעות זו. היא לא תעמוד במבחן. היא לא תלך לדרוש את ה' בגלל זה ולא תתחרט על הריגתה. היא תשחמ מעצם הבשורה שיהיה לה בן ויהיה מה שיהיה. ועל ידי כך ידע כל העולם כולו למה היה צורך לשנות מעשי בראשית ולפקוד את שרה בבן אחרי בלזתה, ולא יצא בן מהגר שירש את אברהם.

זה יסביר גם את הצו, וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל עניך. לבאורה מה זה ענינו של המלאך מה שם ייקרא פרא אדם זה? אם ה' אמר לאברהם, "אבל שרה אשתך ילדה לך בן וקראת את שמו יצחק" (שם יו, ט), הדבר מובן. הוא ייקרא כך כדי לפרסם בכל העולם כולו את הגם שצחק עשה ה' לשרה בילדה לאברהם לזקוניו. כמו שאמרה שרה, "כל השמע יצחק לך" (שם כא, ו). אבל לשם מה חשוב איוה שם תקרא הגר לבנה הלסטים הזה?

אלא רצה ה' בכך לפרסם בעולם את פגישת הגר עם המלאך לפני לידת ישמעאל, שבה בישר לה, "כי שמע ה' אל עניך" וגם זאת, והוא יהיה פרא אדם, והיא קבלה את הבשורה כמות שהיא בשביעות רצון וסימן לכך שקראה באמת שם בנה כך. אילו היתה בלבה חרטה על הריגתה, לא היתה קוראה לו כך. כי איך שמע ה' אל ענייה כשהיא מתענית עתה יותר מאשר קודם. בידעה שבנה יהיה לסטים כשיגדל? אלא אין ידיעה זו מענה אותה כלל וכלל כאמור.

הגר קבלה את הידיעה הזאת, והוא יהיה פרא אדם" בשיוון נפש עד שלא מצאה לנחון לשחף את בעלה אברהם בידיעה זו. על הצו לקרוא לבנה ישמעאל היא סיפרה לו. כי אם לא כן, מנין ידע אברהם

לקרוא שם בנו זה כך. כי לא הגר קראה שמו כך אלא הוא. אברהם. ותלד הגר לאברהם בן ויקרא אברהם שם בנו אשר ילדה לו הגר ישמעאל" (שם טו, טו). ואילו את הידיעה על טיבו של הבן היא לא סיפרה לו. כי אם סיפרה לו, איך אמר אברהם לה, "לו ישמעאל יתה לפניך" (שם יו, יח) מתוך ויתור על בן אחר? האם מסתפק אברהם בבן לסטים שהוא יהיה יורשו היחידי? אלא שהגר לא סיפרה לו מה אמר לה המלאך על אודות טיבו של בן זה. אילו היתה מצטערת מכך, היתה בודאי משתפת גם את בעלה בצערה זה, אלא שלא הצטערה גם היא מידיעה זו. אין הגר כרבקה.

346)

We, the Jewish people, have been assigned by God a dual mission: (a) intellectual truths, which we are to absorb in our hearts and through which our minds are to develop; (b) מצוה: shaping — in harmony with these truths — all of life according to the dictates of God's Will.

In one respect — viz., the intellectual — the Arab nation occupies

a position of prominence. It developed with keen insight the idea of God, an idea bequeathed to it by Avraham. Consider the magnitude of the Arab influence: The ideas on the unity of God in the writings of the Jewish philosophers — to the extent that these ideas are developed philosophically — are based largely on the intellectual work of Arab thinkers. They attained אמונה — but they did not attain the מצוה.

* It is not sufficient to have ideas about God's unity. To the mitzvah of "שמע" should be added the mitzvah of "ואהבתי", the practical subordination to Him of all faculties and aspirations and toward this end it is not sufficient that Avraham is one's father, if Sarah is not one's mother. We are the people with whom the name "Avraham" is associated, and our mission is not limited to disseminating theological and philosophical conceptions of God's unity. Rather, our mission is לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט (cf. below, 18:19), and that requires the subordination of all our faculties, especially physical energies and drives; in other words, it requires sanctification of the body. Only one who sanctifies his body is entitled to be called a Jew.

Yishmael inherited from Avraham the sanctification of the intellect, but he did not inherit from Sarah the sanctification of the body. When a Jewish woman bears, nurses, and brings up her child, the child's body is sanctified from the very beginning. For this reason the story of Sarah and Hagar is placed between ברית בין הבתרים and ברית מילה.

36

14 Avraham rose early in the morning, took bread and a skin of water and gave it to Hagar, putting it on her shoulder, and also the child, and he sent her away. She went and lost her way in the wilderness of Be'er Sheva.

15 The water from the skin came to an end, and she threw the child under one of the shrubs.

Hagar's whole behavior is highly characteristic; it typifies the unrefined Chamite nature. A Jewish mother would never abandon her child, even if all she could do for him would be to speak softly to him, to soothe him if only for a millionth part of a second. One who abandons a child and does nothing because "she cannot bear to see the child's misery" does not act out of compassion. Such conduct reflects the cruel egotism of a brutish character. True humanity is marked by a sense of

duty that is capable of mastering even the strongest of emotions. A sense of duty makes one forget his own painful feelings and enables him to extend help and assistance, even if one can do no more than give the comfort of one's compassionate presence.

Thus the profound significance of verse 17: God heard not הגר (although she, too, wept) but את קול הנער. Weeping that issues from egotism and that accompanies inaction does not reach the Throne of Glory.

Furthermore, וחשלך את הילד תחת אחד השיחים, "she threw the child under one of the shrubs." She does not care where the child will fall; it does not occur to her that he might fall among thorns which might scratch him, adding needless pain to his tormenting thirst.

All of the foregoing shows that Hagar completely lost her head when overcome with her own grief. A mother descending from Avraham would never behave toward her child in such a manner.

37

father to Sarah as a disciple. Her father exclaimed, "It is better that she serve as a servant in this house than be a princess in another house" (Bereishis Rabbah 45:1). Hagar also happened to be the granddaughter of Nimrod (Targum Yonasan, Bereishis 16:5). Hence, in effect, Hagar was also of the seed of Canaan. To understand Hagar it is imperative to first understand Eliezer, the disciple of Avraham (Yoma 28:). Eliezer was the son of Nimrod (Targum Yonasan, Bereishis 14:14) who had given Eliezer to Avraham as a gift. Eliezer possessed a holy soul, which was entangled in a web of unholiness, spun by the children of Cham (Seder Hadoros, Elef Hashlishi: 8). This soul was waiting to be rescued by the fortuitous relationship with Avraham. Eliezer was not a servant in the conventional sense. He was actually Avraham's disciple who committed himself to his teacher in the fullest sense of the term. The Torah refers to Eliezer as "Damesek Eliezer" — "Eliezer of Damesek" (Bereishis 15:2). The Gemara interprets this to mean that:

הנה מצינו שהעריבים מתנהגים באופן מחדוש שכמעט לא ראה העולם עד כה, ענין זה של מאבדים עצמם לדעת. דבר זה רואים למעשה בכל המקומות שנמצאו אלו שהם מגוע עם הערבי, שאנשים נשים וטף, מתאבדין לרוב, ואין למנהיגיהם שום טורח לגייס עוד ועוד מאלו המוכנים להתאבד. ודבר פלא הוא, כי מטבע האדם הוא להציל את עצמו וק"ו שלא להרוג את עצמו בימים. וצריך להבין למה כן הוא הדבר אצל עם הערביים, דבר שלא מצינו ולא ראינו בשאר אומות העולם מאז ומקדם.

וגר"א, שדברי המהר"ל הם השלמת הדברים האלו, שרק בני עשו, שדומין לבני ישראל בזה שיש להם נפש חשוכה, הוא שיתכן שמהם יצאו "גיים". משמעות הדבר הוא, שבני ישמעאל אין להם "נפש חשוכה". וגם מזה "שישמעאל אין להם חשיבות נפש במאכלם ולבושם ועל מרחצותיהם", לכך אמר רק אודות עשו ובניו "שני גיים בבטןך". ורוצה בזה, כי זה שייך רק באומות חשוכות שיש להם "חשיבות נפש". לכן מי שאין בהם "חשיבות נפש", אין סיבה שלא למסור את נפשו, כי הלא בין כך אין נפשו חשוב. שהם בעצם "פרא אדם", ולא אדם פרא' ואין להם תכונות של בני אנוש (עיי' בסמוך). לכן בדבר זה חסרים הם מלהיות חלק מבני אנוש. ומובן הדבר מאוד, מאחר שאין בהם חשיבות כשאר בני אדם, ממילא קל להם לאבד עצמם!

38

דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים

Eliezer drew from and provided (shodolah umashkeh) others with his master's teachings (Yoma 28:).

Avraham taught Torah to the men, while Sarah taught Torah to the women (Bereishis Rabbah 39:14). Avraham's chief teaching assistant was Damesek Eliezer. Due to faithful service to his master Avraham, Eliezer was able to escape the status of the accursed, and to attain the level of the blessed

38-6-

למד סתום מן המפורש

Learn about what is hidden from that which is revealed (Yoma 59:),

we are able to extrapolate a history for Hagar which is similar to that of Eliezer. Hagar, like Eliezer, was the chief teaching assistant to Sarah. She grew in virtue and piety, emulating her mistress. The fact that Sarah offered Hagar to Avraham as a wife (Bereishis 16:2) attests to Hagar's elevated spiritual status. Sarah would not offer a "nobody" to her holy husband; Sarah was comfortable with the worthiness of Hagar (Rabbi Isaac Sher, Leket Sichos Musar, Lech Lecha). And

עבודתה של הגר אצל גבירתה שרה, היתה כמו אותה העבודה של אליעזר אצל אדונו אברהם, דולה ומשקה מהיות רבו לאחרים, תלמיד נאמן כפיף לרבו. שאפילו כשנתן לו רבו רשות להיות זקן ויושב בישיבה, לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו, וישיבתו היתה רק ענף לישיבת רבו, וכן הגר היתה כל ימיה מתורגמנה של שרה, לפרש תורת גבירתה לפני המטרונית הבאות ללמד משרה, אבל כשהתורגמה למדרגה זו לחיית אשה לאברהם, גבירה כמו שרה, ושדה היתה שלוחת המטרונית לשאול בשלומה, טעתה לרמות כנפשה שהיא באמת גדולה כמו שרה, לא היתה כפייה עוד לשרה כמו אליעזר לאברהם, והתחילה לחדש דברים מדעתה ולא לתרגם ולפרש תורת גבירתה, גם חלקה באיזה ענינים על שרה, ואמרה לפני המטרונית שישמעו אליה ולא לשרה כי היא גדולה משרה, שהיא וכתה לתרוין מאברהם, ע"ז חפפיה שרה. על חיי בכורה וצפרה לא חסה כלל, על הכל ויתרה! בשביל עשיית חסד, אבל על האמת על התורה לא היתה יכולה לוותר, לחדש ולקיים תורה עד שלא נתנה, ידעה שרה שרק אברהם אבינו הגיע לזה ולא תלמידיהם שכל רום מעלתם יכולים הם וק להשכיל ולהבין דברי רבותיהם, אבל לא להשכיל את התורה בטעמיה וטרויותיה כפי אמתה מדעתה, ובשכל תורת האמת שלא חשבוש על חיי תלמיד שלא שמש כל צרכו ולא הגיע להוראה ומורה, צעקה חמס לאברהם שהוא יגער בה שלא תתנה ענף בכונתה, לחלק על שרה ולומר לפני התלמידות יראתו ללמוד שהיא גדולה וטובה משרה.

Hagar, however, saw the angel in its own angelic form, and consequently was not frightened.

The implication here is that experiencing spirituality as something divorced from materiality is not threatening; we can all accept spirituality so long as it is confined to its native realm. What is threatening is the notion that spirituality can combine with materiality and inform it. Thus, the non-Jewish Hagar was not troubled by the appearance of an angel in angelic form, since this vision does not carry any moral consequences. By contrast, Manoach, who was an uneducated Jew, was troubled by the appearance of an angel in mortal form, for this demonstrated that it is possible for spirituality to be clothed in materiality, and Manoach was all too aware of how he had not lived up to this challenge. The whole concern and objective of Avraham's life, however, was informing materiality with spirituality, so the image of an angel in human form was not threatening to him whatsoever.

אולה לגבירה כמותה, וכאשר אמר אברהם את חות דעתו דעת תורה שהן שני ענינים. מה שהיא אשתו וגבירה בבית, אין זה סותר מהיותה שפחה ותלמידה לשרה כמלפנים, לקחה שרה ממנה את תלמידותיה הבאות ללמוד, וציוותה עליה שתתרגם והפרש תורת גבירתה לפני התלמידות, אבל לא לומר חידושים וטעמים מדעתה דנפשא.

כל זה היה נחשב להגנה ענני גדול לרדת מגדולתה שהיתה לה, ולא היתה יכולה עוד להיות שם כיון שלא היתה כייפה לרבה, ועייב עשתה כרין וחברת מפניה כמאמרם ז"ל: "אל יהיה אדם במקום רבו אם לא כייף ליה" (עין ברכת ח' ע"א). וכוננה בזה לדעת גבירתה שהעצמיותה כניסיון זה, אם חתיה עוד תלמיד נאמן כייף לרבו או לא, שעייב לא גירשה שרה מביתה דק עשתה בחינה הונגה לה, אם היא יכולה להיות כייפה לרבה, תהיה גבירה ואשה לאברהם ותלמידה כמו שפחה לשרה, והגר הרגישה כנפשה שאינה יכולה להיות כייפה לרבה, ועל כן יצאה מכית גבירתה להשתלם ולעבוד את ה' כפי שכלה ודעתה לעצמה.

פירוש של פרא אדם

(יב) פרא אדם. להמפרשים היה זה בשורה רעה אליה, מחסרון ושמעאל והיותו לטני מוחנית ומושחת. ואינו נכון, כי איך יגיד העתידות האלה המלאך להגר? ובזה אין בשורה מוצאת. [מליצה ע"פ שמרבי ית. כב] ואיך יתניחם זה לענין תשובתה לבית אברהם? ולכן נ"ל כי המלאך הוכיחה מפאת הצריך ללקחה. למה זה יצאת מבית אברהם ובחרת להיות במדבר שם, כאמרו "והוא יהיה פרא אדם" שהוא דרך שאלה ותמיה. כלומר והבן אשר תוליד, האם יהיה פרא אדם? רצה לומר אדם מופרז כמו הפרא שאינו נכנס בישוב אדם, ובמו שכתוב "פרא (כתיב: פרה) למוד מדבר באות נפשה שאפה רוח" (ירמיה ב, כז), האם יהיה בנך פרא אדם? באמת לא יהיה כן (ר"י אברנאל). והוא דחוק לחסרון ה"א התמיה. ועוד היה לו לומר "אדם פרא", כי כל תואר יבא אחר שם העצם, "איש טוב", "אדם גדול".

לכן נראה לי "פרא" הוא מענין "ותשברנה פראותיו" (יחזקאל לא, יב), "בין אחים יפריא" (חושע יג, טו), שהוא לשון "פרי", כלומר יפריה ויתרבה, ומצאתי כדברי במכילתא דרשב"י (בלק דף קצב, ב) ברכתא ד'מניא, ונטיילא ברכתא ד'גוני ימא דכתיב פרו ורבו וגו' וכתביב 'זהפרייתו אותו והרבייתו אותו' וגו' וכתביב 'והוא יהיה פרא אדם'.

43 חסין

(יב) פרא אדם. חסין חסין עם סתורו עד למרחוק במקום שאין מכירין אותו, כענין שנאמר (לחן לו כה) ארוחת ישמעאלים באה מלעזר, ויהא שם איש פרא שליבי"א בלע"ז. אדם נכרי נקרא פרא, כמה דאת אמר ועיי פרא אדם יולד (ויק"א י"ב):
ידו בכ"ף, בכל מיני סחורה:
יד ב"ב, על ידי משא ומתן של סחורה:
וע"פ פני כ"ף אחיו ישכון, בחלוטיו יתפשטו בין כל אחיו מרוב עושר. דבר אחר ורוא יהיה פרא אדם, כמו פרא, זה שקורים גארי"ו בלע"ז. ידו בכל, שינצח הכל, ואחר כך יוד כל בו, שלטון ינצחוהו:

45

לסיכום:

עשיו הוא אדם - שור בטומאה וכנגדו יוסף שור בקדושה.

ישמעאל - חמור בטומאה וכנגדו יששכר חמור בקדושה.

"ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי" (ויצא לכה)

רש"י - כאשר ילדה רחל את יוסף - משנולד שטנו של עשו... בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב.

על פי דרכינו מובן נפלא, כאשר נולד יוסף היה ליעקב שור - יוסף. וחמור - יששכר. וא"כ אין לו מה לפחד מעשיו שהתחבר לישמעאל. צירוף של שור וחמור בטומאה. וזה מה שאומר לו יעקב "ויהי לי שור וחמור" כנגד השור וחמור שיש לך בטומאה יש לי שור וחמור בקדושה.

לפי האמור נטיב להבין מפני מה הגמרא אומרת שכדי להנצל מחבלו של משיח צריך דוקא עסק התורה וגמילות חסדים.

מפני שבאחרית הימים עשו יכרות ברית עם ישמעאל ויעורר את הצירוף של שור וחמור בטומאה (עיי' זוה"ק ח"ג דף פו: דכתיב שחיבור בין השור והחמור הוא היק וקטרוג בעולם) לכן כנגד זה צריך לעורר את השור וחמור בקדושה,

שור = יוסף = גמילות חסדים
חמור = יששכר = תורה.

46 מהיכן למדנו שיוסף קשור לגמילות חסדים!?

הגמרא ב"ק (יז) אומרת כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת שני שבטים יוסף ויששכר (עיי' שם)

ובמהרש"א (שם) פירש שמעלת החסד המיוחס כאן ליוסף הוא "בזכות גמילות חסד וצדקה שעשה עם אחיו במצרים וזן ופרנס אותן עד שפרו ורבו במאוד" עכ"ל.

עד היום לא נמצא פתרון ל"תחכום" שכזה. לא קיים אף צבא או כח בעולם שיכול להתמודד מול טורו של מתאבדים, מטוסי הקרב הטנקים והטיילים שעליהם נשענו בני אדם עד היום אינם מועילים במאום.

ואם כן, נחזור לשאלה שבה פתחנו. מה נעשה כדי להנצל מהפרא אדם הזה?

תורה וגמילות חסדים

הגמ' בסנהדרין (צה) אומרת: שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח? אמר להם: יעסוק בתורה ובגמילות חסדים.

ויש להתבונן, מדוע הפתרון כנגד מה שיהיה באחרית הימים זה דווקא בתורה ובגמילות חסדים?

הקדמה לתירוץ:

ראינו לעיל שכאשר עשו וישמעאל חברו יחדיו נצרך יעקב לברוח לחרן.

וכתב ה"מגלה עמוקות" אדם [עשו] מכוונה קליפת שור. ולכן יוסף הוא שטנו של עשו. יוסף הוא שור בקדושה שנאמר "בכור שורו הדר לו".

ישמעאל נמשל לחמור. מכוונה הוא קליפת חמור. שכך אמר אברהם לישמעאל "שבנו לכם עם החמור" - עם הדומה לחמור. אמו הגר וכן אשתו היו מצריים ועל המצריים נאמר "בשר חמורים בשרם".

